

stavljao je personalističko, komunitarno i pluralističko društvo, nadahnuto kršćanskim poimanjem osobe, zajedništva i solidarnošću. Zbog primata »akta egzistiranja« i samokarakteriziranja svoje pozicije kao »egzistencijalnog intelektualizma« M. je uvrštavan i među egzistencijaliste te politologe personalističkog usmjerenja. Svojom kršćanskom i personalističkom orijentacijom snažno je obilježio katoličku sredinu između dvaju svjetskih ratova i u poraću i s obzirom na odnos kršćanstva i modernoga svijeta utjecao je na socijalne enciklike Pavla VI. i Ivana Pavla II. → NEOSKOLASTIKA F. Ze.

Dj.: *La philosophie bergsonienne*, 1913. – *Art et scolastique*, 1920 (*Umjnost i skolastika*, 2001). – *Antimoderne*, 1922. – *Trois réformateurs: Luther, Descartes, Rousseau*, 1925 (*Tri reformatora: Luther, Descartes, Rousseau*, 1995). – *Primauté du spirituel*, 1927. – *Le Docteur angélique*, 1930 (*Evandeoski Naučitelj*, 1936). – *Religion et culture*, 1930. – *Distinguer pour unir ou les degrés du savoir*, 1932. – *De la philosophie chrétienne*, 1933. – *Sept leçons sur l'être et les premiers principes de la raison spéculative*, 1934. – *Humanisme intégral*, 1936 (*Cjeloviti humanizam*, 1989). – *Christianisme et démocratie*, 1943. – *Man and the State*, 1951 (*Čovjek i država*, 1992). – *On the Philosophy of History*, 1957 (*Filozofija povijesti*, 1990). – *La philosophie morale*, 1960. – *Dieu et la permission du mal*, 1963. – *Oeuvres complètes I–XVI*, 1982–99.

Lit.: J. Amot: *Mounier and Maritain: A French Catholic Understanding of the Modern World*, 1975. – J. Croteau: *Les fondements thomistes du personnalisme de Maritain*, 1955. – A. Čubelić: »Maritain Jacques (1882–1973)«, u: R. Vince (ur.): *Kršćanska misao XX. stoljeća*, 2009. – M. F. Daly: *Natural Knowledge of God in the Philosophy of Jacques Maritain*, 1966. – J. Daujat: *Maritain: un maître pour notre temps*, 1978. – J. P. Dougherty: *Jacques Maritain: An Intellectual Profile*, 2003. – J. M. Dunaway: *Jacques Maritain*, 1978. – P. Nickl: *Jacques Maritain: eine Einführung in Leben und Werk*, 1992. – I. Zelić: »Zašto i kako biti tomist?: tomizam Jacquesa Maritaina«, *Obnovljeni život* 52 (1997).

Marko Aurelije Antonin, rimski filozof i car (121–180). Njegovo su glavno djelo *Meditacije* u dvanaest knjiga, poznate i pod naslovom *Samomu sebi* (prema naslovu u jednom rukopisu iz X. st.). U *Meditacijama* (*Misljima*) se očituje snažan utjecaj stoicizma, osobito Epikteta, tako da se M. A. A. obično svrstava među stoičke filozofe, iako on sebe nigdje izričito ne naziva stoikom. Riječ je o svojevrsnom filozofskom dnevniku ili filozofskim vježbama u kojima se općenite teorije razmatraju kako bi se primijenile u svakodnevnom životu i tako postupno transformirale cjelokupan život. Uglavnom se raspravlja o etičkim pitanjima. Snažno se ističe potreba za samokontrolom, osobito što se tiče emocija, te razlika između, s jedne strane, onoga što je u čovjekovoj moći i što je izvor vrijednosti te, s druge, onoga izvanjskoga, prema kojemu trebamo biti indiferentni. Omiljene su mu teme racionalnost i determiniranost svemira te, u

vezi s tim, kratkoća ljudskoga života i smrt. U psihologiji očituje stanovite dualističke tendencije, koje neki tumači pripisuju utjecaju Platona i Posidonija. → STOICIZAM

Dj.: *Samomu sebi*, 1996. – *Mislj*, 2008.

Lit.: M. Cipra: »Marko Aurelije: car i filozof«, *Marulić* 32 (2000). – J. Fündling: *Marc Aurel: Kaiser und Philosoph*, 2008. – F. McLynn: *Marcus Aurelius: Warrior, Philosopher, Emperor*, 2009.

Marković, Franjo, hrvatski filozof, književnik i kritičar (1845–1914). Studirao u Beču (1862–65), gdje je i doktorirao kod Herbartova sljedbenika R. Zimmermanna (1872). Postao je urednikom *Vienca* (1872–73), a potom je preuzeo Katedru za filozofiju na Mudroslovnome fakultetu obnovljenoga Sveučilišta u Zagrebu (1874), kojega je bio i rektor (1881). Bio je član JAZU (od 1876) i saborski zastupnik. Pisao je pjesme, spjevove, tragedije te književne i kazališne kritike. Zauzima središnje mjesto u novijoj hrvatskoj filozofiji, budući da je gotovo dvadeset godina posve sam, a potom uz pomoć Đ. Arnolda, predavao sve glavne filozofske predmete. Velik je dio njegovih spisa ostao u rukopisu i čuva se u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (*Logika, Uvod u filozofiju, Nauka o spoznaji, Povijest filozofije, Psihologija, Pedagogika*). Kao prvi profesor na Katedri za filozofiju, nije nametao neku određenu filozofiju niti se htio prikloniti nekoj od već izgrađenih filozofskih tradicija (npr. njemačkoj, francuskoj ili engleskoj), nego je djelovao u duhu pluralizma, upoznavajući studente s različitim filozofskim stajalištima i strujama, ostavljajući im mogućnost da se priklone onoj filozofiji kojoj se (u sadržajnome smislu) osjećaju najbližima. Utoliko i tzv. herbartizam, kojim se često označuje njegova filozofija, valja shvatiti posve uvjetno: bilo kao spomenuti opći okvir, bilo kao posljedak činjenice da njegova rukopisna ostavština još uvijek nije proučena. Filozofiju dijeli prema načinu na koji se ljudski um odnosi spram cjeline svega što jest: um ili ustanovljava da »nješto u istinu jest ili biva« (teorijska filozofija), ili izražava sud »da nješto ima biti ili bivati, a da nješto ne ima biti ili bivati« (estetika i etika). U spoznajnoj teoriji zastupa posredno stajalište između krajnjega racionalizma i krajnjega empirizma. Filozofiju ne drži oprečnom posebnim znanostima, nego smatra da potonje skupa s filozofijom tvore spoznajnu cjelinu, pa ih stoga razmatra zajedno i smješta unutar »cjelokupnoga spoznajnoga hrama«, koji se po slojevima, poput ljestava, piramidalno uzdiže od logike do filozofije vjere. U logici ne prihvaća strogi formalizam, nego se dijelom priklanja i realizmu,

uvodeći pri tome u razmatranje, a time i u hrvatsku filozofiju, Millove induktivne metode. Premda etiku izrijeком shvaća kao »estetiku volje«, u nekim se svojim djelima posve oslanja na Aristotelov etički nauk te na njegovo razumijevanje praktične filozofije (etike i politike). Iako prihvaća Zimmermannovu formalističku estetiku, ipak ju, za razliku od njega, ne smatra apriornom znanosti, nego drži da je ona moguća samo na osnovi iskustva zbiljnih umjetničkih djela. O tome raspravlja u sustavnome dijelu svoje estetike (1903), kojemu središte čini nauk o peterim oblicima ljepote (jačina, živost, podpunost; sklad; osobinska obilježnost; skladni izmir; pravilnost); njezin se početni dio može smatrati prvom poviješću estetike u Hrvatskoj. Svojim je glasovitim rektorskim govorom potaknuo istraživanje povijesti hrvatske filozofije, smatrajući i to proučavanje ravnopravnom sastavnicom filozofiranja. Iznimno je značajan kao tvorac hrvatskoga filozofskog nazivlja, iako možda ni jedna desetina njegovih nazivaka još uvijek nije postala sastavnim dijelom hrvatske filozofije.

Bo. Mar.

Dj.: »Estetička ocjena Gundulićeva Osmana«, *Rad JAZU* 46 (1879); 47 (1879); 50 (1879); 52 (1880). – *Filozofijske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV do XVIII*, 1882. – »Filozofijski rad Rugjera Josipa Boškovića«, *Rad JAZU* 87–88–90 (1887–88). – »Etički sadržaj naših narodnih poslovice«, *Rad JAZU* 96 (1889). – »Prilog estetičkoj nauci o baladi i romanci«, *Rad JAZU* 138 (1899). – *Razvoj i sustav obćenite estetike*, 1903. – »Logika: I. Odsjek«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 18 (1992). – »Vrsti sudova po njihovih oblicih«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 19 (1993).

Lit.: A. Barac: »Članak o Franji Markoviću«, u: *Članci o književnosti*, 1936. – A. Barac: »Franjo Marković (1845–1914)«, u: A. Barac: *Hrvatska književna kritika*, 1938. – A. Bazala: »Filozofijski portret Franje Markovića«, *Rad JAZU* 224 (1921). – I. Čehok: »Franjo Marković«, u: F. Zenko (ur.): *Novija hrvatska filozofija*, 1995. – Lj. Dlušć: *Dr. Franjo Marković: njegov život i rad*, 1915. – V. Filipović: »Franjo Marković – rodoljubni pjesnik i učitelj filozofije: koliko u filozofiji herbartovac«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 8 (1982). – S. Kovač: »Formalizam i realizam u logici: Franjo pl. Marković i Gjurjo Arnold«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 18 (1992). – K. Pavletić: *Život i pjesnička djela Franje Markovića*, 1917. – Z. Posavac: »Hrvatska estetika u doba Moderne: svršetak 19. i početak 20. stoljeća«, *Mogućnosti* 27 (1980). – V. Švacov: »Franjo Marković«, *Teatar i teorija* 2 (1995). – D. Tot-Šubajković: »Kazališne kritike Franje pl. Markovića«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 10 (1984). – B. Vodnik: »Franjo Marković«, *Savremenik* 1 (1906).

Marković, Mihailo, srpski filozof (1923–2010). Profesor na Filozofskom fakultetu u Beogradu (1953–75) i njegov dekan te direktor Filozofskog instituta (1958–75). Bio je član Savjeta časopisa *Praxis* (od 1963) i urednik časopisa *Praxis*

International (1981–86). U početku se bavio problemima logike i filozofije znanosti, poslije kritičkom analizom socijalnih i političkih problema. Bio je jedan od autora Memoranduma Srpske akademije nauka i umetnosti i dopredsjednik Miloševićeve Socijalističke partije Srbije (1991–95).

Dj.: *Pravila mišljenja i pravilno mišljenje*, 1955. – *Logika*, 1956. – *Formalizam u savremenoj logici*, 1958. – *Dijaletička teorija značenja*, 1961. – *Humanizam i dijalektika*, 1967. – *Preispitivanja*, 1972. – *The Contemporary Marx*, 1974. – *From Affluence to Praxis: Philosophy and Social Criticism*, 1974. – *Yugoslavia: The Rise and Fall of Socialist Humanism: A History of the Praxis Group* (suautor R. S. Cohen), 1975. – *Filozofski osnovi nauke*, 1981. – *Democratic Socialism: Theory and Practice*, 1982. – *Determinizam i sloboda*, 1994. – *Etika i politika*, 1994. – *Kritička društvena nauka*, 1994. – *Sloboda i praksa*, 1997. – *Društvena misao na granici milenijuna*, 1999. – *Filozofski susreti*, 2003.

marksizam, neprecizan izraz kojim se označavaju raznovrsne ideološke, političke, teorijske, ekonomske, društveno-znanstvene i filozofske koncepcije i tendencije, kojima je zajedničko samo to što se pozivaju na K. Marxa, odn. na neku od interpretacija njegova djela. Isprva su termin rabili protivnici i kritičari (s konotacijom sličnom onoj koja obilježava Hercenov izraz »marksoidi« što ga je rabio za Marxove sljedbenike). Zastupnici marksizma vrlo često pretendiraju na znanstvenost svojih teorija i koncepcija. Glavnim utemeljiteljem marksizma smatra se Marxov suradnik F. Engels, inače sklon sistematizaciji Marxovih koncepcija, a nerijetko i njihovoj vulgarizaciji (sam Marx izjavljivao je u nekoliko navrata da nije marksist). M. bi prema mnogim svojim zastupnicima imao predstavljati zaokružen teorijski sustav usmjeren ka praksi, a prema mnogobrojnim (posebno dogmatizmu sklonim) marksistima također i cjelovit svjetonazor. M. se prema standardnoj Engelsovoj shemi temelji na engleskoj političkoj ekonomiji, francuskom utopijskom socijalizmu i njemačkoj idealističkoj filozofiji iz prve polovice XIX. st., i nastoji dati kritiku društva koja bi istodobno bila i znanstvena i revolucionarna, te koja bi tumačila cjelinu prirode i povijesti. Povijest čovječanstva m. tumači kroz sukob povlaštenih i potlačenih društvenih klasa, te smatra da će svi društveni problemi biti riješeni stvaranjem besklasnog društva zvanoga »komunizam«. Kao prijelazna faza između kapitalizma (koji marksisti smatraju posljednjim stadijem klasnog društva) i komunizma trebao bi se uspostaviti socijalizam, poredak u kojem bi se postupno ukinulo privatno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju (iako sam Marx na nekim mjestima okreće taj odnos, pa se socija-